

УДК 80(477.44)

С. В. Щербак

ХУДОЖНЬО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ НАРОДНОЇ КАЗКИ «КУПІДОН ТА ПСИХЕЯ»

Щербак С. В. Художньо-стильові особливості казки «Купідон та Психея».

У статті йдеться про художньо-стильові особливості казки, що виступають типовими ознаками відповідного народного жанру, сприяють змалюванню народного світогляду, роблять казку більш фантастичною. Завдяки художньо-стильовим ознакам у казці «Купідон та Психея» простежується переплетіння фантазії та дійсності, своєрідність відбиття побуту, характерів людей, що складає уявлення про народність.

Ключові слова: казка, фантастика, чарівність, реальність, сюжет, художньо-стильові особливості.

Щербак С. В. Художественно-стилистические особенности сказки «Купидон и Психея».

В статье речь идет о художественно-стилевых особенностях сказки, которые выступают типичными признаками определенного народного жанра, способствуют изображению народного мировоззрения, делают сказку более фантастической. Благодаря художественно-стилевым признакам в сказке «Купидон и Психея» прослеживается переплетение фантазии и действительности, своеобразие отражения быта, характеров людей, что составляет представление о народности.

Ключевые слова: сказка, фантастика, волшебство, реальность, сюжет, художественно-стилевые особенности.

Shcherbak S. V. Artistic and stylistic features of the tale of "Cupid and Psyche".

In the article the question of the existence of stylistic features tales that are typical signs of folk magic, fantastic tales, but also contribute to the realization of the image of the people's worldview, makes the tale more fantastic. Also thanks to the artistic and stylistic features in the tale of "Cupid and Psyche" traced the intertwining of fantasy and reality, originality, reflection of life, human characters, which is the idea of nationality.

Key words: fairy tale, fantasy, magic, reality, story, artistic and stylistic features.

Одним із найяскравіших та найбагатших надбань у багатовіковій традиційній і духовній культурі українського народу є чи не найцікавіший фольклорний жанр – народна казка. На думку сучасних українських науковців-фольклористів М. Лановик і З. Лановик, казковий епос як частина усної народної прози є великим пластом української словесності [4]. Досліджуючи казки, М. С. Грицай, В. Г. Бойко, Л. Ф. Дунаєвська в підручнику «Українська народно-поетична творчість» зазначають, що термін «казка» вперше вжито в граматиці

Лаврентія Зизанія «Лексисъ сиречь речения» (1596) поряд із поняттями «баснь», «байка», а пізніше – з подібним значенням у словнику Памви Беринди «Лексконъ славенороскій і именъ тлькованіє» (1627). Згодом цей термін увійшов у фольклористику [2, с. 204].

У сучасній вітчизняній фольклористиці традиційним є поділ казок на такі види: казки про тварин (птахів, рослин, комах); казки чарівні (їх іноді називають героїчними чи фантастичними); казки суспільно-побутові. Такий розподіл казок є цілком прийнятним.

Загалом усі українські народні казки мають своєрідні казкові формули: «традиційний зачин, традиційна кінцівка, формули звертання, ритмічні і пісенні частини в монологів героїв, формули простору та часу, стилістичні формули» [5, с. 5].

Історія збирання та дослідження народних казок, на думку дослідників, дуже давня. Перші сюжети, які близькі до казкових, можна знайти в літописній літературі Київської Русі Х–ХІІ ст. Лише у ХІХ ст. завдяки діячам літератури, фольклористики, етнографам М. Цертелєву, М. Максимовичу, І. Срезневському, М. Костомарову та іншим було започатковано записування й художньо-літературну обробку народних казок, появу перших їх публікацій.

Спеціальну увагу на цей жанр дослідники фольклору звернули, починаючи з другої половині ХІХ ст.: О. Афанасьєв (1866), О. Потебня (1865), Ф. Буслаєв (1874), Р. Волков (1924), М. Грицай (1969), Л. Дунаєвська, М. Лановик та інші

Слід зауважити, що народні казки стали об'єктом дослідження дуже давно. Одним із першочергових завдань фольклористи вважали виявлення підґрунтя естетичної специфіки народного твору. Українська фольклористика сьогодні активно звертається до фольклорно-міфологічної стихії у фольклорних текстах, з'ясовує питання про етапи й особливості історії українського фольклору, форми й еволюцію народно-поетичних відображень.

Актуальність запропонованої теми полягає в науковій зацікавленості сучасного літературознавства, фольклористики та лінгвістики художньо-стильовими особливостями казки «Купідон та Психея», у виявленні елементів національного менталітету в ній, у необхідності визначення засобів художньої інтерпретації міфу.

Мета статті – виявити художньо-стильові особливості народної казки «Купідон та Психея».

Одними з найзатребуваніших народних казок слід вважати чарівні, або фантастичні. Вони зацікавлюють насамперед використанням «фантастичних образів та предметів, боротьби з силами Зла, використанням різних чуд, виконанні «важких завдань», конкурсів мудрості» тощо [5, с. 4].

Головними персонажами казки «Купідон та Психея» є представники античної міфології Купідон та Психея. Купідон, або Амур, знаний як «*божество кохання, син богині Венери*», якого «*зазвичай зображують красивим, капризним дитям із крилами, що найчастіше запалює кохання в серцях людей та богів*». Існує такий міф: «*Венера позаздрила Психеї та наказала Купідону примусити красуню покохати самого бридкого із людей. Але Купідон за виняткових обставин сам закохався у Психею, і приховуючи цю подію від усіх оточуючих, він таємно відвідує свою кохану кожну ніч. Купідон мав ще одне прохання до Психеї ніколи не дізнаватися про те, хто він такий. Але жіноча допитливість взяла верх і Купідон щез. Психея його шукала по всьому світу. І тільки завдяки Юпітеру, який дарував їй безсмертя вони зустрілися*» [6, с. 137].

Власне, проілюстрований міф інтерпретований і покладений в основу народної казки «Купідон та Психея», на ньому ґрунтується весь сюжет. У тексті порушується вічна тема кохання, погляди на неї різних поколінь, передусім батьків і дітей. Міф, використаний у казці, знайшов своє відображення не лише у змісті, а й у поетиці твору, у змалюванні історії й культури народу, його життєвих умов, природного та суспільного середовища.

Казці «Купідон та Психея» не властиві такі стилістичні ознаки, як традиційний початок та кінець, характерний для народних казок. Розпочинається твір із діалогу батьків Психеї. Далі інтерпретується легенда про Купідона. Діалог між Венерою та її сином Купідоном у казці становить зав'язку сюжету. Гнів Венери та раптове кохання Купідона завдяки чарівним предметам – «незвичайним стрілам» [6, с. 66–67] складає наступний етап розвитку подій. Діалог відбувається в теперішньому часі, що притаманне народним казкам, характеризується відсутністю детальних описів зовнішності персонажа. У казці подаються окремі характеристики персонажів, передусім Купідона, який був веселий, «хихикав», «обожнював пустощі» [6, с. 66], розгніваної Венери [6, с. 66]. Одна дія швидко змінюється іншою, пропускаються певні

детальні описи подій у творі, що також є стильовою особливістю народної казки. У казці, крім чарівних предметів (лука, стріл, струн золотої арфи), є зображення прекрасного місця (палацу), у якому відбуваються чарівні події: *«відчинилися двері, і до неї припливли, наче їх ніс вітер, срібні тарелі з усілякими апетитними наїдками. Струни золотої арфи самі собою ворухнулися, і кімната сповнилася музикою»* [6, с. 67].

Особливістю чарівних казок є таємничість, певний секрет, який не можна розголошувати, бо розголос призведе до біди, що найчастіше спричиняє зникнення одного з персонажів. Як і в міфі, в аналізованій казці з Психеєю сталася біда, вона дізналася, хто її коханий, і в покарання за непослух утратила Купідона, який зник [6, с. 68]. На такий казковий прийом натрапляємо в інших казках, як-от «Царівна жаба», «Морозко», де завдяки надмірній допитливості й непослуху також зникає один із головних персонажів.

Далі сюжет казки розгортається чеканням Психеї на свого коханого, який так і не повертається. Заради його повернення та виправлення своїх помилок Психея звертається до Венери з проханням допомоги. Венера пропонує Психеї виконати три завдання: *«...до кінця дня відокремити зерно на три купки»* [6, с. 69], *«принести вовну золотої вівці, яка пасеться за річкою»* [6, с. 70], *«віднести скриньку до Підземного царства, і попросити для неї в цариці Прозерпіни трохи її краси»* [6, с. 70]. Їхня репрезентація є стильовою особливістю фантастичної казки, бо вони рухають сюжет твору. Ситуація спілкування Психеї з Венерою нагадує сюжет реальних умов життя, які трапляються в соціально-побутових казках, а саме стосунки між мачухою та падчерицею, невісткою та свекрухою.

Важливою складовою частиною художньо-образної структури є використання числа три. Деякі завдання, які пропонуються для виконання, трапляються і в інших казках, наприклад, «Попелюшка». Гіперболічно замальовуються індивідуальні риси та якості Психеї. Чарівні помічники (*«шеренга маленьких мурашок, які відокремили в коморі на підлозі велику купу змішаних зерен кукурудзи, жита й пшениці»* [6, с. 69], *«шепіт заростей очерету»* [6, с. 70]), *«вежа, що розмовляє»* [6, с. 70] утілюють незвичайні якості, які теж гіперболізуються, персоніфікуються і допомагають Психеї виконати три завдання. Під час виконання останнього Психея не дослухалася до

порад Вежі не відкривати скриньку з красою, призначену для Венери, що обернулося для неї трагедією: *«– Та що поганого може статися? – подумала дівчина. – Трішки божественної краси змусить Купідона кохати мене ще більше. Психея повільно підняла кришку скриньку і зненацька впала на землю, заснувши вічним сном»* [6, с. 72].

Заснути вічним сном – є ще однією художньо-стильовою особливістю фантастичної казки. Однак, як відомо, казка не може погано закінчитися, тому продовженням розвитку сюжету є велике кохання, яке виручає з біди: *«Коли Купідон про все довідався, він одразу ж полетів до Психеї. Схилившись на дівчиною, Купідон дмухнув на неї, і Психея прокинулася»*.

– Ти повернувся, прошепотіла вона, розплющивши очі. Купідон поцілував її.

– Так, повернувся, і вже ніколи не покину, – сказав він. – Та спершу маю децю зробити.

Він полетів до Юпітера, наймогутнішого з усіх богів.

– Я кохаю Психею і хочу одружитися з нею, – сказав він, – але не можу цього зробити, бо вона – смертна.

– Я все влаштую, – заспокоїв його Юпітер і послав за Венерою та Психеєю.

Коли Психея впала перед ним на коліна, він простягнув їй золотий кубок-кубок безсмертя.

– Витий ось це, як було велено, не лишивши й краплини в кубку. Вона стала безсмертною, як усі боги.

Тоді Юпітер повернувся до Венери.

– Тепер вони можуть побратися, – суворо промовив він, перш ніж Венера змогла заперечити, скликав усіх богів та богинь на розкішне весілля» [6, с. 72].

Казка «Купідон та Психея» вирізняється тим, що не має найосновнішої стильової особливості – традиційного кінця.

Як відомо, слово в народній казці, як і в будь-якому прозовому творі фольклорного жанру, набуває дієвості закону, тому що яскраво та влучно відображає дійсність і водночас змальовує народні ідеали. У народній казці втілюються виразні засоби живого мовлення з його невимушеністю, віддаленістю від суворих стандартів нормованої мови, з одного боку, з іншого, – наявні традиційні смислові та мовні ритми, постійні сюжетні лейтмотиви, постійні епітети та формувальні

висловлювання.

Народна казка «Купідон та Психея» є одним із основних показників етнічної самосвідомості українців, відіграє винятково важливу роль у їхньому духовному житті, є спробою інтерпретації сюжету античного міфу про Купідона. Для цього твору характерні такі основні художньо-стильові особливості: дійові особи – боги (Купідон, Психея, Юпітер, Венера), конфлікти (почуття кохання між Купідоном та Психеєю, узаємозв'язки Психеї та Венери) відображають життєві взаємини людей (богів), чітко окреслена пізнавальна суть казки, фантастичні образи (лук, стріла, мурашки, очерет, вежа), виконання «важких завдань», чари, чудодійні здібності, умовний реалізм, широке використання діалогу.

З'ясувавши сутність фольклорного сюжету казки «Купідон та Психея» як компонента твору, що поєднує його форму і зміст в органічну єдність, можна визначити складники фольклорного сюжету, які творять новий вид народної казки, а саме казку про богів.

У наш час жанр народної казки продовжує жити, функціонувати в поєднанні з кращими надбаннями народнопоетичної традиції минулого з новими явищами, породженими життям, помислами, настроями, переживаннями, ідеалами й естетичними потребами сучасної людини.

Література

1. Войнович В. Українська міфологія / В. Войнович. – К. : Либідь, 2002. – 664 с.
2. Грицай М. С. Українська народно-поетична творчість / М. С. Грицай, В. Г. Бойко, Л. Ф. Дунаєвська. – К. : Вища школа, 1983. – 360 с.
3. Дитячий фольклор / [упоряд. і передм. Г. В. Довженок]. – К. : Дніпро, 1986. – 304 с.
4. Лановик М. Українська народна словесність : [посібник] / М. Лановик, З. Лановик. – Львів : Літопис, 2000. – 614 с.
5. Противенська О. Г. Українська література у схемах і таблицях / О. Г. Противенська, М. І. Мещерякова, Я. В. Теміз. – Х. : ВГ «Академія», 2000. – 100 с.
6. Міфи та легенди / Пер. з англ. О. Зозулі. – К. : Країна Мрій, 2007. – 192 с.

Стаття надійшла до редакції 21.03.2015 р.